

บริหารจัดการคณะสงฆ์ไทยอย่างไรให้มีประสิทธิภาพ How to Manage the Thai Sangha Effectively

พระ สุริโย รุ่งเรือง * ธิติวุฒิ มั่นมี **

Phrasuriyo Rungreang, Thitiwut Manmee

บทคัดย่อ

ความหมายและความเป็นมาของการบริหารจัดการคณะสงฆ์ไทย การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายสำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตน ดำรง รักษาและเผยแผ่พรหมจรรย์อันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ดำเนินชีวิตตามหลักการแห่ง พระธรรมวินัย หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา

ปัญหาในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ การรายงานผลการดำเนินงานในรูปเอกสารของพระภิกษุบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์งบประมาณยังไม่เป็นไปตามเป้าหมาย เจ้าหน้าที่ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบฐานข้อมูลสารสนเทศในการเผยแผ่ไม่เพียงพอ

แนวทางที่จะบริหารงานคณะสงฆ์ไทยให้มีประสิทธิภาพมีดังนี้ การนำหลักธรรมสร้าง ความเข้มแข็งให้แก่ชีวิตและสังคม สร้างให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางวิชาการและกิจการพระพุทธศาสนาโลก การอุปถัมภ์คุ้มครองพระพุทธศาสนา พัฒนาส่งเสริมการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้มแข็ง อุปถัมภ์การพัฒนากิจการศาสนาให้เผยแผ่ศีลธรรมได้กว้างขวาง ให้การสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางด้านพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: บริหารจัดการคณะสงฆ์ไทยอย่างไรให้มีประสิทธิภาพ

Abstracts

Definition and Background of Thai Buddhist Sangha Management: The Study of Thai Buddhist Sangha have Followed the Threefold training, the teaching of the Buddha. It has the important purposes to practice, maintain and propagate of holy life. This is the education system of the Sangha according to the Buddhist Doctrine and Discipline ; morality, concentration and wisdom.

* Master of Public Administration Program in Public Administration Faculty of social Mahachulalongkornrajavidyalaya University

** Department of Political science Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Problems in the Sangha management: The operational results in the form of documents of monks as the Buddhist propagation personnel who received the supported the budget were not completed. The related personnel lack of the knowledge and understanding in utilization of information technology. The information systems were also inadequate.

The guideline to improve the effectiveness of the Thai Buddhist Sangha management are as follows: utilizing the Buddhist principle to strengthening the life and society, making Thailand to be the world Buddhism academic and activity center, protection, development and supporting the Buddhism, supporting the worldwide Buddhist propagation, and supporting the Buddhist personnel development.

keywords: Thai Sangha management, effectiveness improvement

บทนำ

บริหารจัดการคณะสงฆ์ไทยอย่างไรให้มีประสิทธิภาพ เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงประกาศคำสอนใหม่ ซึ่งเป็นการปฏิวัติต่อคำสอน ของพราหมณ์ กำจัดความเชื่อถือเรื่องวรรณะ ไม่ให้ถือเอาชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยกความสูง ต่ำและสิทธิของมนุษย์ ให้ถือว่าทุกคนทุกวรรณะเกิดมา มีความเสมอภาคกัน จะดี จะชั่ว จะประเสริฐ หรือต่ำทราม เพราะการกระทำ และการประพฤติดีของตนเอง จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร จัณฑาลหรือปุกุสะก็ตาม ทำดีก็ได้ผลดีเหมือนกัน ทำชั่วยังได้ผลชั่วเหมือนกัน คนใดปฏิบัติ ธรรมก็ได้ความสงบทางจิต มีความก้าวหน้า ถึงจุดหมายของศาสนาได้เหมือนกัน ชาติกำเนิด ไม่สำคัญ นอกจากทรงประกาศคำสอน เพื่อให้เกิดผลทางการปฏิบัติ ทางความเชื่อถืออย่างใหม่ ของประชาชนแล้ว พระพุทธเจ้าทรงนำหลักการนี้มาปฏิบัติให้เกิดผลในรูปสถาบันด้วย ทรงตั้ง คณะสงฆ์ขึ้น คณะสงฆ์นี้ไปรับบุคคลทุกวรรณะและนอกรวรรณะ ทุกคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกของ สถาบันสงฆ์นั้นแล้วมีสิทธิเสมอกันในทางด้านการปกครองและชีวิตทางสังคม มีข้อกำหนดเพียง ให้แสดงความเคารพกันตามลำดับอายุสมาชิกภาพ และมีโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะได้รับการ ศึกษาอบรมตลอดจนปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่ชีวิตในสงฆ์จะเข้าถึงได้สถาบันวัดกลายเป็น สถาบันทางการศึกษา เพราะเป็นที่ฝึกหัดอบรม บรรยาภาศภายในวัดรวมถึงวิถีชีวิตของพระสงฆ์ ภายในวัดเป็นบรรยาภาศสำหรับฝึกหัดพัฒนาคนและพัฒนาตนให้เดินไปในวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตามระบบพัฒนาคน 3 ด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่

- 1.1 ฝึกฝนพัฒนาในการแสดงออกทางกายและวาจา (อธิศีล)
- 1.2 ฝึกฝนพัฒนาด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิต (อธิจิต)
- 1.3 ฝึกฝนพัฒนาสมองหรือปัญญา (อธิปัญญา)

พิจารณาจากประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ในความหมายที่แท้นั้นพระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นเป็น “สังคมตัวอย่าง” ที่มีการจัดระบบต่าง ๆ ทั้งใน การ

ปกครอง การเลี้ยงชีพ ชีวิตทางสังคม ตลอดจนการศึกษาอบรมทุกอย่าง โดยให้สมาชิก ทุกคนมีสิทธิ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมและผลประโยชน์ต่าง ๆ ของสถาบันโดยทั่วถึงและเท่าเทียม กัน มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน เคารพในคุณค่าของกันและกัน อยู่ด้วยความกลมกลืนประสานกัน เป็น ระเบียบเรียบร้อย มีความปลอดภัยเป็นอิสระทั้งทางกาย ทางวาจา และความคิด มีโอกาสพร้อม บริบูรณ์ที่จะให้ความสามารถ และคุณสมบัติต่าง ๆ ของตน ๆ ได้รับการฝึกอบรมเจริญก้าวหน้า โดยเต็มທີ່ถึงขีดสุดเท่าที่ตนจะทำได้ในมรรคาแห่งการปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงจุดหมายของพระศาสนา คือให้ทุกคนมีสิทธิในการปกครองสถาบันของตน มีปัจจัย 4 พอเหมาะพอดีแก่การที่จะให้ชีวิตดำรง อยู่ด้วยความ สะดวกสบายพอสมควร และช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ได้ผลดี สมาชิกทุกคนอยู่ร่วม กัน โดยให้ความเคารพนับถือกันฉันพี่น้อง ช่วยเหลือกันและให้โอกาสแก่กันในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้จบการศึกษาอบรมแล้ว หรือศึกษาต่ำกว่า ผู้รับการศึกษจะต้องฝึกฝนอบรมตนเอง ด้วยตั้งใจจริงเต็มหน้าที่และ ความสามารถของตน หลักทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมให้มีการศึกษา ไม่ว่าจะ เป็นทางด้านหลักธรรม เช่น เรื่อง พระนิพพาน การกำจัดอวิชชา ไตรสิกขา การเน้นปัญญา ความสำคัญของ กัลยาณมิตร ความ เป็นพหูสูต เป็นต้น และแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารในด้านการบริหารกิจการ คณะสงฆ์และบ้านเมืองให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด (ธิติวุฒิ หนัมนมี, 2561 : 309) ประชุมแสดงธรรม สนทนาสาธกัจฉา อภิปราย ตอบปัญหาธรรมกัน เป็นต้น ทั้งนี้ โดยมีวัดเป็นสถาบันการศึกษา ชีวิตความเป็นอยู่ของพระภิกษุ เป็นชีวิตที่มุ่งต่อการฝึกฝนอบรมและ การให้การศึกษาอบรม ดังนั้น ชีวิตของสังคมภิกษุจึงมากไปด้วยกิจกรรมการศึกษา พัฒนาการทาง การศึกษาที่ได้จากพระพุทธศาสนา

1. ความหมายและความเป็นมาของการบริหารจัดการคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายสำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตน ดำรง รักษา และเผยแผ่พรหมจรรย์อันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ดำเนินชีวิตตามหลักการแห่ง พระธรรมวินัย ต่อมา ได้แยกออกเป็นฝ่ายคณฤชระและวิปัสสนาธุระ คือคณฤชระ ได้ศึกษา พระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนวิธีฝึกหัดจิตใจของ ตนเองให้ปราศจากกิเลส เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์ พุทธสาวก จึง ประชุมกันทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ที่ได้ตรัสสอน ไว้มีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ จัดไว้เป็น 3 หมวด คือ พระสุตตร พระวินัย และ พระอภิธรรม เรียกรวมกันว่า พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาสืบมา

พระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ปริยัติ คือ การเล่าเรียนปฏิบัติ คือ ลงมือกระทำ และปฏิบัติ คือ ประจักษ์แจ้งผลการศึกษาปริยัติ เป็นองค์ประกอบสำคัญอันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ความเจริญทางการศึกษาหรือปริยัติของคณะสงฆ์ เป็นปัจจัยสำคัญเกี่ยวกับความเจริญของพระพุทธศาสนาลักษณะของการศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

1.ระบบการรับเข้าศึกษาพระพุทธศาสนา ตามพุทธบัญญัติพระวินัย กุลบุตรที่จะเข้า มาสู่สถาบันแห่งนี้ต้องบรรพชาอุปสมบท สามเณรมีอายุ 7 ปีขึ้นไป พระภิกษุอายุ 20 ปีขึ้นไป

2.ระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนา เป็นแบบโรงเรียนกินนอน

3. สถานศึกษา คือ วัด

4. ชีวิตนักศึกษา ทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกันตามพระวินัย ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ

5. ด้านปัจจัย 4 ได้รับการดูแลและอุปถัมภ์โดยพระราชาราชอำมาตย์พ่อค้าคหบดีและประชาชนทั่วไป

6.เครื่องแบบการแต่งกาย ใช้ผ้าบังสุกุลตามพุทธบัญญัติ เรียบง่าย สะอาด มีเพียง3ผืน

7.วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อกำจัดตัณหา อันเป็นวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ และดำเนินตามมรรคมงคล 8 คือ ทางสายกลางมุ่งเข้าสู่นิพพาน อันเป็นจุดหมาย สูงสุดของพระพุทธศาสนา

8. หลักสูตร พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก หลักสูตรนี้ใช้หลักการท่องจำ เรียกว่า มุขปาฐะ โดยการแต่งเป็นร้อยแก้ว ร้อยกรอง เพื่อสะดวกในการท่องจำ ผู้เรียนจะเลือกเรียนตามความสมัครใจ

9. วิธีสอน สอนด้วยการใช้มุขปาฐะ (ปากเปล่า) สนทนา การบรรยาย การถามตอบ แบบวางกฎข้อบังคับ

10. บทบาทของครู ครูผู้สอนมักเรียกว่า อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้บิณฑบาตในการสอน ให้การอบรม ให้คำปรึกษา และสอบวัดผลด้วยตนเองพัฒนาทางการศึกษาของพระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน

1.ระบบการศึกษาแบบเถรวาท (พ.ศ. 1-500) รูปแบบการศึกษามี 2 ลักษณะ คือ คันถธุระและวิปัสสนาธุระ โดยมีสำนักต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการศึกษาอย่างอิสระต่อกัน บางสำนักเน้นพระสุตตันตตะ บางสำนักเน้นพระวินัย เป็นต้น แต่เมื่อใดแต่ละสำนักก็มีความ เข้าใจพุทธธรรม และปฏิบัติแตกต่างกันมาก คณะสงฆ์ก็จะขอพึ่งอำนาจรัฐให้เข้ามาจัดทำสังคายนาเป็นครั้งคราวไปเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของพระพุทธศาสนา

2.ระบบการศึกษาแบบมหายาน (พ.ศ.600-1400) มีประเด็นศึกษา2ประเด็นคือ

1.1 สำนักปรัชญาพุทธ (พ.ศ. 600-900) การเกิดขึ้นของมหายานทำให้การศึกษาในพระพุทธศาสนาเปลี่ยนไปจากรูปแบบของศาสนาสุระบบปรัชญา เกิดสำนักทางปรัชญาเด่น ๆ ขึ้น 2 สำนัก คือ ก. สำนักมหายิมิกะ ผู้ก่อตั้ง คือ นาคารชุน (พ.ศ. 709 - 739) ผลงานที่สำคัญ คือ “มาธยิมิกศาสตร์” หรือ “มาธยิมิกการิกา” ให้ตรรกศาสตร์ ความคิดที่ว่องไว กล้าหาญ แนวคิดที่สำคัญเน้น “ศูนยตา” มีอิทธิพลทั่วชมพูทวีปและขยายออกนอกเขตประเทศ, ข. สำนักโยคอาจารย์ ผู้ก่อตั้งคือ ท่านอสังคะและท่านวสุพันธุ (พุทธศตวรรษที่ 9) ผลงานที่สำคัญคือ อภิธรรมโกศะ, มหายานสัมปริครหะ และประภะวารยาจา แนวคำสอนเป็นจิตนิยม

1.2 มหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 1000-1700) ในช่วงนี้ วัดซึ่งเดิมเป็น ศูนย์รวมของผู้ฝึกฝนอบรมตนเองอยู่แล้วได้พัฒนามาเป็นสถาบันทางการ ศึกษาโดยสืบทอด คุณลักษณะกลุ่มของสาวกของพระพุทธเจ้าที่ว่า “สังฆะ” คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ ราว พ.ศ. 900 วัด หลายวัดได้ร่วมกันดำเนินการทางการศึกษาจนกลายเป็นระบบมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาขึ้นและ

ขยายรูปแบบการให้การศึกษากว้างขวางขึ้น มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้แก่ นาลันทา วัลภี โอทาน ตะปุระ วิกรมศิลา โสมปุระ มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบมีผู้เข้าศึกษาหลายหมื่นคนมีหลักสูตรที่มีการวัดผลประเมินผล

2. ปัญหาในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

1. การรายงานผลการดำเนินงานในรูปเอกสารของพระภิกษุบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์งบประมาณยังไม่เป็นไปตามเป้าหมาย
2. เจ้าหน้าที่ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบฐานข้อมูลสารสนเทศในการเผยแผ่ไม่เพียงพอ
3. วัดที่จะขอตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ไม่มีความพร้อมด้านสถานที่
4. พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจในการใช้สื่อ นวัตกรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่เพียงพอ
5. องค์กรเครือข่ายทางพระพุทธศาสนามีการดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่มีความเป็นเอกภาพ
6. กิจกรรมบางอย่างไม่สามารถดำเนินการในบางพื้นที่ได้ เช่น จังหวัดชายแดนภาคใต้ (กิจกรรมการเวียนเทียนในตอนกลางคืน)

3. แนวทางที่จะสามารถบริหารงานคณะสงฆ์ไทยให้มีประสิทธิภาพมีดังนี้

การบริหารงานคณะสงฆ์ไทยให้มีประสิทธิภาพจะต้องทำหน้าที่รับผิดชอบในการสนองงาน คณะสงฆ์ เพื่อสนับสนุนส่งเสริม ทำนุบำรุงมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คืออุปถัมภ์ ค้ำครองและพัฒนากิจการพระพุทธศาสนา ดูแลรักษาศาสนสมบัติ พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางวิชาการพระพุทธศาสนาโลก รวมทั้งให้การสนับสนุน ส่งเสริม พัฒนาบุคลากรทางด้านพระพุทธศาสนา วิสัยทัศน์ พระพุทธศาสนามีความเจริญมั่นคงพุทธศาสนิกชนเข้มแข็งมีความสุขด้วยหลักพุทธธรรม ส่งเสริมศีลธรรมค้ำจุนสังคม พันธกิจ ให้การอุปถัมภ์ค้ำครองพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการเผยแผ่หลักธรรมให้ประชาชนนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้จริง ยุทธศาสตร์

1. การอุปถัมภ์และค้ำครองพระพุทธศาสนา
2. การนำหลักธรรมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชีวิตและสังคม
3. พัฒนาวิเคราะห์ส่งเสริมการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้มแข็ง
4. อุปถัมภ์การพัฒนากิจการศาสนาให้เผยแผ่ศีลธรรมได้กว้างขวาง
5. การนำหลักธรรมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชีวิตและสังคม
6. ให้ประชาชนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี สังคมมีความสามัคคีเข้มแข็ง
7. สร้างความมั่นคงให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางวิชาการและกิจการพระพุทธศาสนาโลก
8. ให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางวิชาการทางพระพุทธศาสนาโลก
9. ประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำองค์ความรู้ที่จำเป็นในหน่วยงาน

2 สร้างองค์ความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการนำสู่การบริหารงานศาสนสมบัติโดย

2.1 ส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้องด้านศาสนสมบัติมีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้โดยการแต่งตั้งเป็นทีมงานจัดการองค์ความรู้ เพื่อร่วมกันวางแผนและจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.2 ประชุมระดมความคิดเห็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านศาสนสมบัติเพื่อรวบรวมความรู้ด้านการจัดการศาสนสมบัติที่ถูกต้อง เป็นหมวดหมู่

3 จัดการความรู้ด้านศาสนสมบัติให้เป็นระบบ

3.1 คณะทำงานรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติที่ถูกต้องทั้งที่สอบถามจากผู้รู้และผู้ที่เกี่ยวข้องและรวบรวมจาก กฎ ระเบียบ มติมหาเถรสมาคมที่ควรจัดเก็บให้เป็นหมวดหมู่

4 กระบวนการกลั่นกรององค์ความรู้ด้านศาสนสมบัติโดยคณะทำงานร่วมกันวิเคราะห์ปรับปรุงการบริหารงานศาสนสมบัติที่เหมาะสมในแต่ละภูมิภาคและจัดทำคู่มือการบริหารงานศาสนสมบัติ

5 จัดระบบการเข้าถึงองค์ความรู้ โดยการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการจัดการศาสนสมบัติโดยการจัดทำคู่มือแจกจ่ายให้แก่ไวยาวัจกรวัดต่าง ๆ การบรรยายให้ความรู้ให้แก่ไวยาวัจกรเมื่อมีการร้องขอเผยแพร่ในเว็บไซต์สำนักงาน www.onab.go.th การจัดโครงการอบรมให้ความรู้แก่ไวยาวัจกรและบุคลากรที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับงานด้านศาสนสมบัติ

3. การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานจัดการวัด หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการวัดของคณะสงฆ์ใน ภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ คือ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

1. ด้านการปกครอง ได้แก่การปกครอง สอดส่อง ดูแลความเรียบร้อยให้ภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ ที่อยู่ในวัดปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ตามพระธรรมวินัย และคำสั่งของมหาเถรสมาคม อีกทั้งจัดระบบการบริหารจัดการกิจการภายในวัดในแต่ละด้านอย่างชัดเจน

2. ด้านการศึกษา ได้แก่ การดำเนินการส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนมีความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้ตามความสามารถ

3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในและนอกระบบ การศึกษาของรัฐ เพื่อที่จะสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติ

4. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาเผยแผ่ศาสนธรรมโดยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้ทราบ เข้าใจ และน้อมนำไปปฏิบัติ อันจะยังผลให้สังคมตลอดจนประเทศชาติมีความผาสุก สันติสุข และมีความเจริญก้าวหน้า

5. ด้านสาธารณูปการ ได้แก่ การพัฒนาวัด การบำรุงรักษาวัด การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน ภายในวัดให้เรียบร้อยดีงามเป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญกุศล

ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุของสังคมนั้นๆ เป็นที่
อำนวยความสะดวก และเป็นศูนย์รวมจิตใจประชาชน

6. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือพระภิกษุ
สามเณร และประชาชนทั้งจิตใจ และทางวัตถุที่ไม่ขัดพระธรรมวินัย และสมณวิสัยเพื่อประโยชน์
และความสุขของประชาชน แห่งวัดนั้นๆ และทั่วไป

4. การบริหารจัดการคณะสงฆ์ไทยให้มีประสิทธิภาพในด้านคุณธรรม

1) การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา)

การพัฒนาตนเองด้วยหลักศีลนั้น โดยเนื้อหาสาระสำคัญ ก็เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงตน
ให้อยู่ร่วมกับสังคมหรืออยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุขทั้งศีลที่เป็นสิกขาบททั่วไปและศีลที่เป็นองค์
มรรคคืออริยศีลสิกขา ดังจะได้กล่าวถึงคำแปล ความหมาย และประเภทของศีลไปตามลำดับ
ดังต่อไปนี้

(1.1) คำแปลของศีลมีคำแปลหลายอย่างได้แก่แปลว่าเสียดหมายถึงความว่าศีระะถ้าคนมี
ศีระะขาดก็ตายถ้าศีระะขาดเจ็บก็ไม่สบายฉันใดถ้าคนศีลขาดก็ตายจากความดีต่างๆศีลแปลว่าปกติ
หมายความว่ารักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีเป็นปกติศีลแปลว่าเย็นหมายความว่าเย็นกายเย็นใจไม่มี
ภัยไม่มีเวรไม่มีศัตรูไม่มีความเดือดร้อน มีแต่ความสงบสุขศีลแปลว่าเกษมหมายความว่าปลอดภัยไม่มี
มีอันตรายมีแต่ความสุขกาย สบายใจอยู่เสมอศีลแปลว่าตั้งกายกรรมวจีกรรมไว้ด้วยดีหมายความว่า
รักษากายให้ตั้งอยู่ในสุจริต3รักษาวาจาให้ตั้งอยู่ในวจีสุจริต4ไว้เป็นปกติศีลแปลว่าเข้าไปรับรองกุศล
กรรมไว้หมายความว่าเมื่อบุคคลมีศีลดีแล้วคุณธรรมอื่นๆที่ติงามเช่นขันติเมตตาสังขจะสันโดษวิริยะ
ปัญญาเป็นต้นก็เกิดขึ้นมาตามลำดับ

(1.2) ลักษณะหน้าที่ผลปรากฏเหตุเกิดของศีลมีอธิบายว่าลักษณะของศีลคือมีการรักษากาย
วาจาให้เรียบร้อยติงามหน้าที่ของศีลคือมีการกำจัดความทุกข์ผลปรากฏของศีลคือมีความ
สะอาดกายวาจาใจส่วนเหตุเกิดของศีลคือhiri(ละอายชั่ว)และโอตตปปะ(กลัวบาป)

(1.3) ความหมายของศีลในแง่ของการฝึกฝนตนคือการฝึกฝนอบรมตนซึ่งเรียกว่าอริยศีล
หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูงหรือการฝึกฝนอบรมความประพฤติทาง
กายวาจาคือระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่นและในสิ่งแวดล้อมต่างๆด้วยดี ให้เกื้อกูลไม่เบียดเบียน
ไม่ทำลายเป็นพื้นฐานแห่งการฝึกอบรมจิตใจในอริยจิตตสิกขาเรียกสั้นๆว่าศีลและศีลยังหมายถึง
ระเบียบความประพฤติ หรือระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทาง
กายวาจาตลอดถึงทำมาหาเลี้ยงชีพซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้นกลายเป็นสภาพอัน
เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่การงานต่างๆประจำวันโดยเป็นไปเพื่อความหมายอันติงามนั้นคือ
การทำให้คนในสังคมหรือชุมชนมีระเบียบวินัยขณะเดียวกันศีลก็เป็นเครื่องป้องกันความชั่วไปในตัว
อีกส่วนหนึ่งด้วย แล้วศีลยังช่วยส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์
ด้วยกายวาจาที่ติงาม กับสภาพแวดล้อม ในทางอุดมคติแล้วศีลนั้น ต้องการให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่าง
สันติสุข ปราศจากการเบียดเบียนทำร้ายกันและกัน และช่วยเหลือกันตามฐานะทางสังคมจะอำนวยความสะดวก

ให้อีกด้วยนอกจากนั้น ศิลครอบครัวไปถึงการไม่ละเมิดระเบียบวินัย หรือการไม่เจตนาล่วงเกิน เบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองในด้านการกระทำ ศิล จึงหมายถึง ความไม่ละเมิดและการไม่เบียดเบียน สาระของศิลอยู่ที่ความสำรวม หมายถึง การสำรวมระวังคอยปิดกั้น หลีกเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น นั้นเองเป็นศิล และสภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดเบียดเบียนใครนั้นแหละเป็นตัวศิล

(1.4) ความหมายของศิลที่เป็นระเบียบทางสังคม หมายถึง ศิลที่เป็นระเบียบทาง สังคม หรือระบบการนั้น ๆ ศิลจึงมีความเข้มงวดกวดขัน เคร่งครัด หยาบ ประณีต และรายละเอียดต่าง ๆ กัน ดังมีศิล 5 ศิล 8 ศิลของคฤหัสถ์ ศิล 10 สำหรับสามเณร ศิล 227 สำหรับพระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

(1.5) ศิลเป็นเหตุให้พัฒนาตนเองจนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น หมายถึง ศิลที่ทำให้เกิดสภาพ ความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งงามโดยลำดับ ไปจนถึงจุดหมาย สูงสุดของชีวิต

(1.6) ศิลทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี หมายถึง ศิลทำให้สังคม สงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตน โดยสะดวก

(1.7) ศิลจัดเป็นเครื่องมือเพื่อฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสอย่างหยาบเบาบาง ลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรับการแสดงออกทางกายวาจาให้เกื้อกูลแก่สภาพความเป็นอยู่ และ การอยู่ด้วยกันด้วยดี ซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานสำหรับพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับ กุศลธรรมทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่ง คือ เป็นพื้นฐานของสมาธิ หรือการฝึกปรือคุณธรรมทางจิตใจที่ สูงขึ้นไป

(1.8) ประเภทของศิลเพื่อนำมาพัฒนาตนเองและสังคม ศิลเพื่อเสริมสร้างความ ดั่งงาม ของชีวิตและสังคม คือ หลักคำสอนในสังคาลกสูตรทั้งหมด เรียกคิหิวินัย หมายถึงวินัยของคฤหัสถ์ เป็นศิลสำหรับประชาชน มี 2 ระดับ ได้แก่ ระดับแรก ธรรมชั้นศิล คือ ศิลในแง่ธรรม หมายถึง หลัก ความประพฤติระดับกายวาจาและอาชีวะที่นำมาแนะนำสั่งสอน โดยเน้นที่ปัจเจกชนเป็นสำคัญ ใน ชั้นนี้ มีความหมายไปถึง อธิศีลสิกขา ซึ่งหมายถึง การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และ อาชีวะ ได้แก่ รวมเอาองค์มรรค สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เข้ามาว่าโดยสาระก็ คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ ถูกต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งงามเกื้อกูลประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะในทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุก ๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ตั้งงาม หรือ ปฏิบัติตามมรรคกันได้ด้วยดี

2. การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา)

การพัฒนาด้านกายนั้น จัดอนุโลมอยู่ในการพัฒนาระดับศิล เพราะลำพังเพียงกายอย่าง เดียว ไม่มีศิลควบคุมแล้ว พระพุทธศาสนาไม่ถือเป็นการพัฒนาทางกาย แต่ตรงกันข้ามถ้าพัฒนากาย ด้านเดียวแล้ว อาจเป็นการส่งเสริมให้เกิดตัณหาความทะยานอยาก เพื่อให้ได้วัตถุมาบำรุงกายให้ เจริญ โดยพระพุทธศาสนาไม่พิจารณาการพัฒนากายแยกต่างหากจาก จริยธรรม เพราะลำพังความ เจริญทางกายอย่างเดียว ย่อมไม่มีความหมายเป็นสิกขา และตามปกติจะเอียงไปทางเป็นการ

สนับสนุนให้ค้นหาได้เครื่องมือที่จะแสวงหาอ้อย่างโลกามิสซึ่งเป็นสายตรงข้ามกับการศึกษา คือ ไตรสิกขาเพื่อพัฒนาฝึกปรือตนเองให้เจริญยิ่งขึ้น เมื่อไม่พัฒนาเรื่องกายให้ชัดเจนหรือชำนาญแล้วก็ย่อมตกเป็นเครื่องมือของวัตถุนิยมไปโดยหลีกเลี่ยงได้ยาก และโดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่ใช้สื่อมวลชนสาขาต่าง ๆ เช่น สื่อทางโทรทัศน์ สื่อทางหนังสือพิมพ์ สื่อทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น มอมเมาให้ผู้ไม่ฝึกฝน พัฒนาค้นเองต้องเสียคน เสียความดีของตนไปก็มากด้วยสื่อที่เข้ามาแล้วไม่พัฒนา กายหรืออินทรีย์ให้รู้เท่าทันตามจึงทำให้เกิดปัญหาตามมาทางสังคมหลายประการ ฉะนั้น การพัฒนา กายตามหลักพระพุทธศาสนา มีดังต่อไปนี้

(1) ความหมายในการพัฒนากาย คือ พัฒนาอินทรีย์ 6 การพัฒนากายในความหมายที่แท้จริง ก็คือ การพัฒนาอินทรีย์ ได้แก่ การใช้อินทรีย์ 6 ภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้สำหรับสัมผัส หรือเป็นทาง เชื่อมต่อกับโลกภายนอก (คือ อินทรีย์ ภายนอก 6) ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ที่ใจรับรู้ เปิดช่องทางที่เข้าไปสัมผัสกับสภาพ แวดล้อมทางวัตถุ และทาง ธรรมชาติทั้งหมด ในการฝึกพัฒนากาย หรือ ฝึกพัฒนาอินทรีย์นั้น การพัฒนากายจึงเป็นการการ พัฒนาอินทรีย์ คือ ฝึกให้มีอินทรีย์สังวร ได้แก่ การสำรวมอินทรีย์ 6 เพื่อเป็นเครื่องมือให้เกิดความ แข็งแกร่งของศีล ความประพฤติ เพื่อสนับสนุนจิตให้มีพลังงานที่มั่นคงและเป็นทางให้เจริญปัญญา อีกด้วย ในมหาอัสดรสูตร พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่าเป็นกิจที่ควรทำให้อีกขึ้นไป ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เธอทั้งหลายควรสำเหนยกันอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็น ผู้คุ้มครองทวารแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ จักปฏิบัติเพื่อความสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็ จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คือ อภิขณาและโทมนัสครอบงำได้ จักรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความ สำรวมในจักขุนทรีย์...ฟังเสียงทางหู.. ฯลฯ รู้ธรรมทางใจ..”

(2) วัตถุประสงค์ในการพัฒนา (พัฒนาอินทรีย์ 6) มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกฝนใน ด้านการ ใช้งาน คือ ทำให้อินทรีย์เหล่านั้น มีความเฉียบคม มี ความละเอียด มีความไว มีความคล่อง มีความ จัดเจน คล้ายกับการฝึกทักษะและเพื่อฝึกฝนในด้านการเลือกสิ่งที่มีคุณค่า และมีประโยชน์มากที่สุด ขณะเดียวกันก็มีวิธีหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นภัย เป็นโทษหรือสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ไม่ให้ทะลักเข้ามาสู่อินทรีย์ ภายใน โดยมีใจเป็นตัวรับรู้ทั้งหมด จะต้องป้องกันไว้ก่อน

(3) การเตรียมความพร้อมในการพัฒนากาย (พัฒนาอินทรีย์ 6) การเตรียมความพร้อม ในก่อนการพัฒนากายมีความจำเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ในความพร้อมส่วนตัวซึ่งหมายถึงความดีหรือ บุญเก่าเป็นทุนเดิม สถานที่หรือที่โคจรไป บุคคลที่ควรคบหาสมาคมด้วย หรือกัลยาณมิตร แรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ในการพัฒนา ทศนคติ ค่านิยม ตลอดจน ความไม่ประมาท ในการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ด้วยสติสัมปชัญญะ มี 6 ประการ ได้แก่

(1) ความพร้อมเรื่องส่วนตัว ได้แก่ คุณสมบัติเฉพาะที่เป็นอุปนิสัยเดิมมาตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบันคือ ความเป็นคนได้สั่งสมความดีมาแต่เดิม (บุพเพกตบุญญาตา) การมีความพร้อมในด้าน ต่างๆ คือ มีสติปัญญา (สชาติกปัญญา) ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น การวางตนให้พอเหมาะ คือ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชนและรู้บุคคล เรื่องราวที่ตนไปเกี่ยวข้อง และต้อง ใช้อินทรีย์นั้น ๆ อย่างระมัดระวังรอบคอบ

(2) ความพร้อมด้านสถานที่ทำกิจกรรม หมายถึง การเว้นจากที่ อโคจรและไปที่สุที่โคจร หมายถึง การไปมาหาสู่ในสถานที่อันไม่เหมาะสม เช่นการไปมาหาสู่หญิงแพศยา หญิงโสเภณี หญิงหม้าย บัณเฑาะก์ โรงสุราในปัจจุบันนี้ สำหรับเยาวชนไม่ควรไปบ่อยนัก ได้แก่ บรรดาร้านเล่นเกมส์ ร้านอินเทอร์เน็ต เพราะเป็นแหล่งสร้างความรุนแรงด้านความรู้สึกทางอารมณ์เป็นอย่างยิ่งแต่ควรไปในที่โคจร เช่น วัดเป็นสถานที่ทำบุญ โรงเรียนสถานศึกษาต่างๆ เป็นต้น

(3) ความพร้อมด้านแหล่งความรู้ และแบบอย่างที่ดี (กัลยาณมิตร) ได้แก่ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือ เป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตรทรงปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำเป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวันกว่า นัยตรงกันข้าม ควรเว้นบุคคลผู้เป็นคนพาล มิใช่บัณฑิตเสีย

(4) ความพร้อมด้านแรงจูงใจใฝ่สร้างสรรค์ (ฉันทสัมปทา) ได้แก่ ความพร้อมด้านความพึงพอใจ โดยมีกุศลจิตเป็นพื้นฐาน รู้จักพิจารณาญาณควบคุมต่ออินทรีย์ภายใน เมื่อได้รับสัญญาณจากอินทรีย์ภายนอก เช่น เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น แล้วปฏิบัติตามขั้นตอนการรับรู้อย่างมีสติสัมปชัญญะ คือ ให้ความพอใจในกุศลการทำสุจริตกรรม ซึ่งมีฉันทะเป็นผู้นำเบื้องต้น และละเว้นอกุศลการทำทุจริตกรรมอันมีตัณหาเป็นตัวนำก่อน เมื่อลงมือปฏิบัติหน้าที่กิจการงานของตนเองเพื่อความปลอดภัยจากตัวทุกขนั้นเอง

(5) ความพร้อมด้านทัศนคติและค่านิยมให้รับแนวเหตุผล (ทิจฐิสัมปทา) ได้แก่ ความสำเร็จพร้อมด้วยความเห็นเข้าใจตามนัยเหตุผล หลักการที่เห็นสมข้อที่ถูกต้อง ปัจจุบันนิยมเรียกว่า ค่านิยมรวมไปถึงอุดมการณ์ แนวทัศน์ในการมองโลก ที่นิยมเรียกว่า โลกทัศน์และชีวทัศน์ต่าง ๆ ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องจากความเห็น ความเข้าใจ และความใฝ่นิยมเหล่านั้น ซึ่งความเห็นนี้ ถือว่าสำคัญมากต่อการแสดงออกทางกาย และวาจา ถ้าคิดดีเห็นดีก็จัดเป็นกุศลกรรมบท ถ้าคิดชั่วก็จะพูดชั่วและทำชั่วเป็นอกุศลกรรมบท

(6) ความพร้อมด้านสติความตื่นตัวในการทำกิจ (อัปมาทสัมปทา) ได้แก่ ความไม่ประมาท ความเป็นอยู่อย่างมีสติ ความไม่เปลอ ความไม่เลินเล่อเปลอสติ ความไม่ปล่อยปละละเลย ความระมัดระวังที่จะไม่ทำเหตุแห่งความผิดพลาดเสียหาย และไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีงามและความเจริญ เป็นคนรอบคอบ โดยเมื่อกกล่าวสรุป คือ ไม่ประมาทใน 4 สถาน คือ ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต และในการละมิจฉาทิฐิ แล้วประพฤติสัมมาทิฐิ

3 การพัฒนาจิต (จิตภาวนา)

การพัฒนาจิต หมายถึง อธิจิตตศึกษาในไตรสิกขานั้นเอง ซึ่งหมายถึง การฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิเข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุขบริสุทธิ์ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมองอยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุดโดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่าง ลึกซึ้ง และตรงตามความเป็นจริงกล่าว

โดยย่ออธิจิตตสิกขา ก็คือ หลักสมาธิ ความแน่วแน่แห่งจิตใจ โดยใช้หลักสมถะและวิปัสสนาเป็นสำคัญ ในการพัฒนาจิตเพื่อให้มีคุณภาพที่ดี จนสามารถละอวิชชาได้ตามลำดับ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “สมถะที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้จิตเจริญ จิตที่เจริญแล้ว ย่อมละระาคได้ วิปัสสนาที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้ปัญญาเจริญ ปัญญาที่เจริญแล้ว ย่อมละอวิชชาได้” การจะพัฒนาจิตให้เกิดความสำเร็จในด้านต่างๆ เช่น ให้มีกำลังที่เข้มแข็ง มีสุขภาพจิตที่ดี เป็นต้น ควรทราบถึง คุณสมบัติของจิตโดยสังเขป จากนั้น พึงทราบเป้าหมายในการพัฒนาจิต ดังต่อไปนี้

(1) คุณสมบัติของจิต เมื่อกล่าวถึงคุณสมบัติของจิต ย่อมมีลักษณะที่พิเศษหลายประการ ได้แก่ ดินรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ดินรนไปมา เห็นได้ยาก ละเอียดยิ่งนัก เทียวไปไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในอัม

(2) เป้าหมายในการพัฒนาจิต คือ ทำให้บุคคลที่ฝึกฝนพัฒนาจิตดีแล้ว ย่อมได้ถึงเป้าหมายได้ใน 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) ด้านคุณภาพของจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นจิตใจที่สูง ประณีต เช่น มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา อยากร่วมช่วยเหลือ ปลอดเปลื้องทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือ มีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญู เป็นต้น

(2) ด้านสมรรถภาพของจิตคือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติดี มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คือ อดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือ จริงจัง มีอธิษฐาน คือ เด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดหมายที่ทำ เป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทางปัญญา คือ การคิดพิจารณาให้เห็นความจริงชัดเจนถูกต้อง

(3) ด้านสุขภาพของจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพที่ดี มีความสุข สดชื่น ร่าเริงเบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปิติ ปราโมทย์ ไม่เครียด ไม่กระวนกระวาย ไม่คับข้องใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หุดหู่โศกเศร้า เป็นต้น

4) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา)

ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง” ปัญญานั้น เป็นเครื่องวินิจฉัยยุติ คือ ความรู้ที่เข้ามา นั้นเป็นข้อมูลดิบ เป็นของดิบ ยังไม่รู้ว่าเป็นอย่างใด มีคุณค่าอย่างไร จะเอาไปใช้อย่างไร ถ้าคนไม่มีปัญญา ความรู้นั้นก็เอามากองไว้เฉย ๆ ไม่รู้ว่าเอาไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร แต่คนที่มีปัญญาก็สามารถวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นได้ว่า ถ้าเราจะทำอะไรให้สำเร็จสักอย่างหนึ่ง จะต้องเอาความรู้นี้ไปใช้ไปทำอย่างไร ไปตัดแปลงอย่างไร เอาความรู้นั้นไปยกเอียงใช้งานทำการแก้ไขปัญหาจัดทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จผลตามต้องการได้ ความรู้ที่เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ความรู้ที่สามารถสืบสาวเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ ความรู้ที่สามารถคิด พิจารณาวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นกลั่นกรองได้ เชื่อมโยงประสานได้ ทำให้เอาสุตะหรือข้อมูลข่าวสารวิชาการต่าง ๆ ไปใช้งาน สามารถจัดสรร จัดการทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ ความรู้อย่างนี้ เรียกว่า ปัญญาการมีปัญญาที่พัฒนาแล้ว ได้แก่การได้ฝึกฝนอบรม

ตนเองให้มีปัญญาสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เช่น การมีปัญญาพิจารณารู้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ตามความเป็นจริงปราศจากการยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา เป็นต้น

ด้วยเหตุที่ปัญญา มีความหมายและสาระสำคัญดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ พึงทราบถึง ความรู้ที่จำแนกโดยพัฒนาการทางปัญญา ประเภทของการเกิดขึ้นแห่งปัญญา ความรู้ที่จำแนกโดย กิจกรรมและผลงานของมนุษย์ ความรู้ชุดเบ็ดเตล็ด ความถูกต้องของความรู้ เหตุปัจจัยให้เกิดปัญญามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ความรู้ที่จำแนกโดยพัฒนาการทางปัญญา ความรู้ที่อยู่ในขอบเขตของการฝึก อบรม สามารถแบ่งตามลำดับของการพัฒนาการหรือ ความเจริญทางปัญญา มี 3 ทาง ได้แก่ (1) สัญญา ความกำหนดได้หมายรู้ ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมาย หรือจำได้หมายรู้ ซึ่งบันทึกไว้เป็นแบบเทียบเคียง และเป็นวัตถุของการรู้และการคิดต่อ ๆ ไป (2) ทิฐิ ความเห็น หมายถึง ความเข้าใจโดยนัยเหตุผล คือ ความรู้ที่ได้ข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่ง และมีความยึดถือไว้กับตัวตน อาจเป็นความรู้ที่มาจากแหล่งภายนอก แต่ได้คิดกลั่นกรองยอมรับ หรือ สรุปเข้ามาเป็นของตนเอง โดยพระสารีบุตรอธิบายไว้ในมคคันทิยสูตร แสดงความหมายของคำว่า “ทิฐิ” ว่าหมายถึง สัมมาทิฐิ เท่านั้น มี 10 ประการ ได้แก่ ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเซ่นแล้วมีผล ผลวิบากของกรรมที่ ทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมีอยู่ สมณะพรหมณ์ผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบรู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเอง แล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งมีอยู่ในโลก (3) ญาณ คือ ความรู้ ญาณ หมายถึง ความหยั่งรู้ เป็นไวพจน์หนึ่งของปัญญา ความหมายเฉพาะในปัญญาที่ทำงานออกผลเป็นเรื่อง ๆ ญาณคือความรู้บริสุทธิ์ที่ผิวดวงขึ้นมา เป็นความรู้ที่มองเห็นสถานะของสิ่งนั้น ๆ โดยไม่มีความรู้สึกของตนหรือความยึดถือตัวตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ญาณมีหลายระดับ บางครั้งเกิดขึ้นโดยอาศัยความคิดเหตุผล และไม่ขึ้นต่อความคิดเหตุผล แต่ออกไปสัมผัสกับสถานะที่เป็นอยู่จริง

สัญญาเป็นวัตถุของความรู้อะไรและความคิดต่าง ๆ สัญญาจึงเป็นพื้นฐานให้เกิด ทิฐิ และ ญาณ เมื่อทิฐิ ญาณ เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมมีการหมายรู้ตามทิฐิ หรือ ญาณนั้น จึงเกิดเป็นสัญญาใหม่ ซึ่งเป็นวัตถุของความรู้อะไรและความคิดอื่นต่อไปอีก ข้อแตกต่างระหว่างทิฐิและญาณคือทิฐิทำให้เกิดสัญญาที่ผิด พลาด ส่วนญาณจะช่วยให้เกิดสัญญาที่ถูกต้อง และ แก้อสัญญาที่ผิดพลาดได้ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึง สัญญา ทิฐิ และญาณแล้ว ย่อมมีแหล่งให้เกิด ให้อาศัย รวมเรียกหลัก 3 อย่างนี้ว่า ทางเกิดของปัญญาก็ได้ ดังต่อไปนี้

2) ประเภทของการเกิดขึ้นแห่งปัญญา ประเภทหรือแหล่งความรู้ 3 อย่างที่กล่าวมา คือ สัญญา ทิฐิและญาณ นั้น มีความสัมพันธ์กับการเกิดปัญญา 3 ประการ คือ (สุตมยปัญญา) คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง(จินตมยปัญญา) คือ ปัญญาที่เกิดจากการเล่าเรียนหรือถ่ายทอดต่อกันมา (ภาวนามยปัญญา) คือ ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรมใน การทำกิจกรรมใด ๆ ของมนุษย์ จะต้องอาศัย ความรู้ ความเข้าใจ เพื่อจะได้พัฒนาให้ถูกต้องเหมาะสม และเกิดผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ จึงสรุปความรู้ในชุดจำแนกโดยกิจกรรมและ ผลงานของมนุษย์ เป็นต้น

สรุป

รูปแบบและวิธีการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบันนี้ มีกระบวนการพัฒนาการด้านเทคโนโลยีและการบูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการบริหารไปสู่ความเจริญและมีกฎหมายพระราชบัญญัติข้อบังคับระเบียบต่างๆมาเกื้อกูลพระธรรมวินัยโดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมากเช่นด้านการปกครองด้านการศาสนศึกษาด้านการศึกษาสงเคราะห์ด้านการเผยแผ่ด้านการสาธารณูปการด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น มีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น

บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน จะทำให้ความสำคัญในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ครบทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ด้านการปกครองได้จัดประชุมสัมมนาพระสังฆาธิการและการตรวจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้จัดโครงการอบรมปริวาสกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนาและอบรมด้านทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาและหลักการปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์และจัดโครงการการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นประจำทุกปีด้านการสาธารณูปการได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่าง ๆ ทั้งเขตสังฆาวาสและพุทธาวาสรวมถึงการปรับปรุงภูมิทัศน์ต่างๆของวัดให้สว่างงามด้านการสาธารณสงเคราะห์ได้จัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์แก่ประชาชนและชุมชนรอบ ๆ นอกจากนี้ยังอนุเคราะห์ประชาชน และหน่วยงานราชการในการใช้สถานที่ภายในวัดจัดกิจกรรมต่าง ๆ และยังมีโครงการสงเคราะห์ต่าง ๆ

แนวทางที่จะสามารถบริหารงานคณะสงฆ์ไทยให้มีประสิทธิภาพมีดังนี้การนำหลักธรรมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชีวิตและสังคม สร้างความมั่นคงให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางวิชาการและกิจการพระพุทธศาสนาโลก การอุปถัมภ์คุ้มครองพระพุทธศาสนาพัฒนาวิเคราะห์ส่งเสริมการปกครองคณะสงฆ์ให้เข้มแข็งอุปถัมภ์การพัฒนากิจการศาสนาให้เผยแผ่ศีลธรรมได้กว้างขวางการนำหลักธรรมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชีวิตและสังคมให้การสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางด้านพระพุทธศาสนาโดยให้ความช่วยเหลือประชาชนทั่วไปการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆแก่ประชาชนที่ไปร่วมงานเทศกาลทางพระพุทธศาสนาที่วัดเป็นประจำผลสำเร็จอันเกิดจากการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้นสามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพเกิดผลสัมฤทธิ์ในทางที่ดีต่อการบริหารงานคณะสงฆ์

เอกสารอ้างอิง : References

- กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือครูจริยศึกษา**. กรุงเทพมหานครกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ 2522. **วัดพัฒนา 43**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2543.
- คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ. **สรุปเนื้อหาวิชาทฤษฎีองค์การ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549. จีระ หงส์ลัดดารมภ์. **แนวคิดและหลักการ ขอบข่าย ของ**

- การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.
- ชุตินระ ระบบอบ และคณะ. **ระเบียบวิธีวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2552.
- ชูบ กาญจนประกร. **ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของข้าราชการ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2544.
- ชูศรี วงศ์รัตน์. **เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : เทพเนรมิต, 2541.
- ฐิตินันท์ สุวรรณศิริ. **การจัดการความรู้ของผู้ตรวจประเมินระบบคุณภาพ สำนักงานรับรองระบบคุณภาพ วิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์**, 2550. เดือน ชะเนติยง. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร , 2533.
- ติน ประชัญพฤทธิ. **หลักการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- ทองหล่อเดชไทย. **หน่วยที่1แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสาธารณสุข.นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2535.**
- ธงชัย สันติวงษ์. **องค์การและการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนพานิช, 2543.
- ธนจรส พูนสิทธิ์. **การจัดการองค์การและการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2541.
- ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : อักษรปริทรรศน์, 2534.
- นภาพร ชันธณา. **การจัดองค์การและการบริหารธุรกิจ**. กรุงเทพมหานคร, มหาวิทยาลัยรามคำแหง , 2545.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. **มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, 2545.
- บุญศรี พานะจิตต์. **ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พริกหวานกราฟฟิก จำกัด, 2545.
- บุญศรี พานะจิตต์. **โครงการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพริกหวานกราฟฟิก จำกัด, 2545.
- ประยูร อาษานาม, รศ.ดร. **คู่มือวิจัยทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.
- ประยูร ธรรมจิตโต. **พุทธวิธีบริหาร** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.
- ปรียาพร วงอนุตรโรจน์. **จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริม, 2544.
- พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏ นครปฐม, 2542
- พนม พงษ์ไพบูลย์. **วัดในฝัน**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวง ศึกษาธิการ, 2538.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). **การคณะสงฆ์และการศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.

พระธรรมโกศาจารย์, ศ. (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีการบริหาร**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ). **การพัฒนาพระสังฆาธิการ ภาค 2 ภาคปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.

พระธรรมวรนายก. **ธรรมปริทัศน์ 46**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.